

Híába hallott minden magyar Szent (I.) István királyunk egyházszerző tevékenységéről, mégis rengeteg homály övezi első keresztény uralkodónk ez irányú konkrét tetteit. Nem véletlenül, ugyanis mindössze tíz darab, Istvánnak tulajdonított oklevelet ismerünk, és ezek többsége is csupán későbbi átiratokban maradt fenn.

Vashegytől Pécsváradig: A pécsváradai apátság alapítása

A bizonytalan eredet miatt az elmúlt évszázadokban komoly vita alakult ki a történészek között, hogy egyáltalán melyik oklevél tekinthető hitelesnek, és melyeket alkották utólag, hogy a nagy királyra hivatkozva megerősítsék kétes tisztaságú jogigényüket. E vita alól a pécsváradai apátság alapítóleveleként elhíresült oklevél sem volt kivétel, melyről rengetegen értekeztek, ám a közvélemény máig alig ismeri a szöveg keletkezésének körülményeit.

A történészek számára az alapvető problémát az okozta, hogy a pécsváradai apátság eredeti „alapítólevele” a 12. században, II. Géza királyunk idején, egy tűzvész során megsemmisült, és ezután az apát 1158-ban egy másolatról egy átiratot készíttetett az uralkodóval. Ezt írta át II. András 1228-ban, és valójában ez az első – egyébként szintén másolatban fennmaradt – irat, amelyben az „istváni oklevél” olvasható.

Az oklevéllel szembeni ellenérzéseket erősítette, hogy a fennmaradt példány István mellett Damaszló herceg, Szent (I.) László és II. Béla király adományait is feltüntette, és mindez olyan hatalmas vagyont jelentett, amely a pannonhalmi apátságnál is gazdagabbá tette volna a pécsváradai bencéseket. Mindezek miatt a tudósok többsége hamisnak tartotta az eredeti oklevelet, és csupán az képezte a vita tárgyát, hogy teljes egészében el kell utasítani, vagy vannak hiteles, Szent István korára visszavezethető részei. A legfrissebb tudományos vélemények az utóbbit tartják valószínű-

nek, azaz valóban létezett egy eredeti oklevél, amelynek elemeit átvették és kiegészítették a későbbi másolatok. Ez alapján a datálás ideje is elfogadható, de arra mindenképp érdemes felhívni a figyelmet, hogy István 1015-ben csak megalapította a bencés kolostort, az építkezések befejezésére és az épület Szűz Mária, illetve Szent Benedek tiszteletére való felszentelésére csak 1037-ben került sor.

Az oklevél tartalmi részében az apátságnak juttatott birtokok és jövedelmek, valamint különböző egyházi kiváltságok olvashatók, melyeket sokkal inkább a számvetés, mintsem az alapítás szándékával vetettek papírra. Ezekből az eredeti adományokat kiválogatni szinte lehetetlen, csupán néhány részletéről igazolható az, hogy a 11. század elején keletkezett.

Most tekintsük át, hogy milyen birtokokat és jogokat tartalmaz az oklevél. Elsőként a szolgálónepeket sorolták fel, ebből kiderül, hogy a monostor védelmére 200 fegyveres, 12 fő, az apátot a király látogatására kísérő lovas, 156 lovas szolga, 409 lóval és szekérrel szolgáló személy, a közösség ellátására pedig 110 szőlőműves, 36 földműves, 12 méhészt és 20 vassal adózó személy állt rendelkezésre. Rajtuk kívül 50 halász, 10 kézműves, 6 edénykészítő, 12 esztergályos, 9 molnár, 10 szakács, 3 fazekas, 6 tímár, 5 pristaldus (poroszló), 5 aranyműves, 8 ács, 3 molnár, 13 juhász, 3 lovász, 3 kanász, 3 szolga a vendégek ellátására, 4 betegápoló, 5 harangozó, 6 fürdőszolga, azaz összesen 1116 fő szolgált 41 faluban letelepítve.

Az oklevélben említett negyvenegy település közül több ma már elpusztult, lakói elköltöztek, határai beolvadtak a mai falvak területébe, emléküket pedig sokszor csak egy-egy dűlőnév őrzi – vagy még az sem, miként az a Versend melletti Nadajka esetében történt. A felsorolásból azonban még a mai olvasónak is ismerős lehet Zomba, Babarc, Szekszárd, Szér, Nógrád, Pál, Somló, Lovász- és Hosszúhetény, Hird, Várkony, Ormánd, Márton. Érdekességként megemlíthetjük, hogy a király a frissen alapított apátságnak a mai Budaörs és Gellért-hegy között fekvő Nyüved birtokot is odaadományozta, ahonnan még a 15. század közepén is a pécsváradai apátot illette meg a bortized joga.

Az oklevél tartalma még magyar fordításban is nehezen érthető a mai embernek, értelmezéséhez a kor birtokviszonyait, gazdaság- és társadalomtörténetét is ismerni kell. Nem untatnánk ezzel az olvasót, a lényegét azonban érdemes összefoglalni. Az uralkodó valójában 1116 jobbágyot adományozott a monostornak, akik különböző terményekkel, munkával és katonai szolgálattal tartoztak a szerzeteseknek. Őket a fent említett falvakban szétszórva telepítette le István, ám ezek a birtokok ekkor automatikusan nem kerültek a bencések kezébe, mert a többi lakó továbbra is királyi fennhatóság alatt maradt. A települések egyházi tizede azonban szintén a

Sokáig megzavarta a kutatókat, hogy a pécsváradai bencés

Pécsvárad nevei

kolostort különböző módon nevezték az első évszázadokban. István király nagyobbik legendájában azt olvashatjuk, hogy az uralkodó „... a Vashegy lábánál Szent Benedek atya tiszteletére kolostort alapított, ahol a szerzetesek gyülekezetét ma is erősen tartja a regula szabályzata”. Mivel a szöveg szerzője minden bizonnyal ebből a közösségből származott – legálábbis rendkívül pontos információkkal rendelkezett róla, miközben a Szent Márton hegyén alapított pannonhalmi szinte meg sem említette –, ezért joggal feltételezhetjük, hogy információi

helytállóak. Ez azonban beleillik a kor névadási szokásaiba, az ekkor alapított bencés apátságokat kivétel nélkül a földrajzi környezetről nevezték el. A 13. században jelent meg a település új elnevezése, amikor az itteni apátot már várad néven emlegették, amely mindenképp az ekkorra felépült várral van összefüggésben. Az „abbas Waradyensis” névalak évtizedekig fennmaradt, míg Károly Róbert egyik 1316-ban kiadott oklevelében felbukkant a ma is használatos „Pechwarad” alak. A 14. században a két névalakot párhuzamosan használták, mind a Várad, mind a Pécsvárad előfordulására van adat, a 15. század elejétől azonban már csak az utóbbi bukkan fel a forrásokban, és ezzel végleg eldőlt, hogy a Vashegy lábánál fekvő település neve Pécsvárad.

pécsváradai apátot illette, ez pedig komoly tényezőnek számított akkor, amikor a királyi hatalom erodálódásával ezek a birtokok végleg az apátság alá kerültek. Ezen települések plébániái szintén az apátsághoz tartoztak, így egyházi-jogi sokáig kívül álltak a pécsi püspök joghatóságán. István király idejében csak két kápolnát említett az oklevél, a Szent Péter tiszteletére emelt pécsváradit, valamint az „Albaecclesia” néven nevezett fehéregyházit, és az apátsági birtokokon újonnan alapított templomok kezdetben ezek filiái lettek.

Az alapítólevél tanúsága szerint a település két heti vásár tartására volt jogosult. Vasárnap a monostor melletti Szent Péter utcában, szerdán pedig a jövevényeknek mondott itáliaiak által lakott Alszezen, melyet a 13. században már Olaszfaluként emlegettek a források. A kiváltság első része minden bizonnyal István idejére ment vissza, az első vásárokat ugyanis mindig a templomok előtt tartották vasárnaponként, és csak később kerültek át hétfői napra. A szerdai vásártartási jog azonban nagy valószínűséggel későbbi betoldás, hiszen ez a településrész csak jóval később született. Ez jó példa arra, hogy milyen körültekintően kell vizsgálat alá vonni ezeket az okleveleket.

Az oklevél szövegében való kalandozás összegzéseként nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy Szent István királyunk 1015-ben a Vashegy tövében egy bencés kolostort alapított, melynek felszentelésére 1037-ben került sor. Azt azonban már nem állíthatjuk ilyen bizonyossággal, hogy a szövegben felsorolt falvak mindegyike valóban létezett már ekkor, erre minden kétséget kizárólag csak 1228-ból tudósít ez az irat. Mindez azonban nem okozhat zavart az oklevélben említett falvak mai lakóinak öntudatában, hiszen a történelmi tisztánlátás csak segítheti a közösségek identitásának erősödését.